

PAUL KERESZTESSY DE NAGYMEGYER - NOBIL DE SEAMĂ AL PRINCIPATULUI TRANSILVANIEI ÎN VEACUL AL XVII-LEA

Gheorghe Petrov

În prezentul studiu vom încerca să abordăm în funcție de limitele surselor documentare disponibile, evoluția personalității unui om ce a jucat un rol destul de important, dar totodată și controversat în viața social-politică a principatului Transilvaniei din prima jumătate a veacului al XVII-lea.

Despre persoana lui Paul Keresztessy de Nagymegyér nu cunoaștem prea multe date, dar cu ajutorul celor pe care le posedăm până în prezent, am putea să-i reconstituim o scurtă biografie. Probabil lugojean de origine, s-a ridicat de prin anul 1596 în ierarhia vieții sociale și politice a principatului ardelean, servindu-i pe rând pe Sigismund Bathory, Mihai Viteazul, Moise Sekely, Gabriel Bathory, Gabriel Bethlen și Gheorghe Rakoczi. A traversat pe rând funcții de familiar al curții, sol princiar, consilier, castelan de Lipova, comite de Severin, ban de Lugoj și Caransebeș. Un document din anul 1630 îi desemnează și confesiunea, aceasta fiind de sabbatarius¹.

Familia Keresztessy apare pomenită în zona Hațegului la începutul veacului al XVII-lea. Ea reușea să se impună în scurtă vreme, formându-și un domeniu substanțial din satele de la apus de târgul Hațeg. Știm până acum că stăpâna o curie în Hățăgel și părți din satele Poieni, Cerna, Densuș, Totești, Grădiște, Petros și altele. În anul 1613 principele Gabriel Bathory, dona cetatea Dezna cu pertinențele sale lui Paul Keresztessy, ban de Lugoj și Caransebeș, comite de Severin². Grație relațiilor sale cu principele Gabriel Bethlen, Paul Keresztessy reușea în 1613 să obțină succesiunea domeniului lui Ștefan Sărăcin, dispărut fără urmași pe linie masculină. Potrivit actului păstrat de la această dată, între el și văduva lui Ștefan Sărăcin, Margareta Nagy Mihaly, s-ar fi realizat o înțelegere în urma căreia aceasta reținea pe timpul vieții pentru sine 12 sesii iobăgești și dreptul de a locui în curia nobiliară din Sălașul de Sus, în timp ce nobilul ungar obținea pentru el întreaga cetate de la Mălăiești. În ciuda afirmațiilor actului că înțelegerea s-ar fi realizat "în mod liber și nu prin intermediul unei silnicii" scoaterea Sărăcinilor din cetate a declanșat protestele susținute ale familiei și ale ramurilor colaterale ale sălășenilor. În anul 1625, procesul pentru moștenire se afla în plină desfășurare³. Înțelegerea reală pare să fi survenit abia la sfârșitul anului 1637, când un act al nobilimii comitatului Hunedoara, dat în localitatea Paroș, sat învecinat Sălașului de Sus, îi specifică datele compromisului realizat. Documentul enumera posesiunile de moștenire care erau Mălăieștii, Sălașu de Sus și cel de Jos, Ohaba de sub Piatră, Bărlșorul, Crivadia și Merișorul, ocupate de Paul Keresztessy. Potrivit înțelegerii, nobilul ungar ceda din bunurile sale 10 sesii iobăgești lui Ioan Mirhan (alias Mara), lui Francisc și Gașpar Kenderesi de Sălașu de Sus și urmașilor lui cu drept de veci, cu specificarea cedării lor reciproce în cazul morții fără moștenitori a uneia dintre cele două părți. Curtea nobiliară de la Sălașu de Sus urma să fie locuită pe

1. Adrian A. Rusu, Mănăstirea Cerna, în "AIIA-Cluj", 27, 1985-1986, p. 342.

2. Paul Binder, Mercu Vodă, asociatul la domnie al lui Mihai Viteazul, pretendent domnesc în Moldova și moșiile sale din Transilvania, în "AIIA-Iași", 24, partea 1, 1987, p. 303-309.

3. G. Téglas, Hunyadvamegyei Kalauz, Cluj, 1902, p. 157.

timpul vieții de văduva lui Ștefan Sărăcin, ulterior revenind familiei Mara, în timp ce fortificația de la Mălăiești era preluată de Paul Keresztessy ⁴

Pentru a putea evidenția mai bine personalitatea și rolul important jucat în viața principatului transilvănean de către Paul Keresztessy, considerăm că ar fi necesar să apelăm la câteva informații documentare, extrase din contextul evoluției politice și sociale a acestui personaj.

În 6 decembrie 1599 la Alba Iulia, Mihai Viteazul la rugămintea deosebită făcută de unii sfeinici apropiați, și luând în considerare credința și slujbele credincioase pe care Paul Keresztessy le-a făcut și adus principilor Transilvaniei de până atunci și pe care le va aduce și în viitor noii domnii, dă un act prin care întărește pomenitul și urmașilor săi, stăpânirea asupra moșilor Homosdia din comitatul Timiș ⁵.

Într-un raport către principele Transilvaniei, întocmit la Caransebeș în 23 mai 1602 de către doi nobili bănățeni, Mihail Vaida și Ștefan Micșa, Paul Keresztessy de Românești ⁶ este pomenit printre martorii la introducerea lui Andrei Barcsáy de Bârcea Mare, ban al Lugojului și Caransebeșului și a soției sale Drusina Bogáthy în stăpânirea târgului și a castelului Lugoj, precum și a moșiilor Lugojel, Mikefalva, Oloșag, Visag, Sacoșu Mare, Sinersig, Hodoș Boldur, Sâlha, Biniș, Valea Lungă și Serked din comitatul Severin ⁷.

În 1603 Paul Keresztessy se afla la Caransebeș în calitate de slujbaș al lui Moise Sekely, ulterior devenind ban de Caransebeș și Lugoj, căpitan de Lipova și comite de Severin ⁸.

Între actele dietei ardelenе din 1791 (numărul 35), se păstrează copia autentificată a unei înțelegeri de reglementare pe cale pașnică și legală a tuturor diferendelor intervenite între locuitorii Ardealului și cei ai Țării Românești. Actul învoielii a fost semnat în numele Ardealului de Gavriil Bethlen de Iktar, comitele suprem al Hunedoarei și Pavel (Paul) Keresztessy, banul Caransebeșului "trimiși din porunca milostivului nostru Domn, Ștefan, din mila lui Dumnezeu Principe al Ungariei și al Transilvaniei și comite al Secuilor, și de Măria sa Domnul Guvernator al Ardealului ca persoane cu deplină autoritate pentru administrarea locurilor aparținătoare Ardealului, situate între Muntenia și Ardeal". Din partea Țării Românești, actul a fost semnat cu împuternicirea domnului Radu Șerban de logofătul Stoica și armașul Nicola. Întrunirea delegațiilor celor două părți a avut loc "în acest an una mie șase sute șase în ziua a douăzeci și opta a lunii mai, aici în Jlu, care Jlu se află în comitatul Hunedoarei, între

4. Victor Eskenasy, Adrian A. Rusu, Cetatea Mălăiești și crezatul Sălașului. Secolele XIV -XVII, în "Alia-Cluj", 25, 1982, p. 79.

5. Costin Feneșan, Documente medievale bănățene, Timișoara, 1981, p. 113-114, doc.nr. 45. Acest document a mai fost publicat și de către K Papp Miklós, în "Történeti Lapok", an.II, nr.49, Cluj, 1875, p. 779-780.

6. Coriolan Suciu, Dicționar istoric al localităților din Transilvania, București, 1968, vol.2, p. 83; Silvestru Moldovan, Nicolae Togan, Dicționarul numirilor de localități cu populațiune română din Transilvania, Banat, Crișana și Maramurăș, Sibiu, 1919, p. 147.

7. Costin Feneșan, op.cit., p. 123-125, doc.nr. 50.

8. G.Téglas, op.cit., p. 79-80; Ioan Cavaler de Pușcariu, Date istorice privitoare la familiile nobile române, vol.II, Sibiu, 1895, p. 12; Nagy Iván, Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal, vol.6, Pest, 1860, p. 222 și 547.

munți, au venit atât nobilii din Țara Hațegului, Caransebeșenii, Sibienii și de la Orăștie, precum și boierii din Muntenia..."⁹.

În timpul domniei principelui Gabriel Báthory (1608-1613), Paul Keresztessy apare în documentele vremii ca fiind ban de Lugoj și Caransebeș. În acest timp el îndeplinește mai multe misiuni diplomatice la Poartă, în numele principelui Transilvaniei. Astfel în timpul campaniei militare întreprinse de Gabriel Báthory în Țara Românească, Paul Keresztessy este trimis de la Târgoviște, în 7 ianuarie 1611, într-o solie specială la turci. El trebuia să justifice în fața sultanului acțiunea militară de ocupare a Țării Românești, întreprinsă de principe fără consimțământul Porții. Pe de altă parte, banul Paul Keresztessy a fost însărcinat cu această ocazie să intre în contact cu pretendentul Ștefan Bogdan, care de mai multă vreme stătea la Poartă pentru a încheia cu el un act de înțelegere formal, în temeiul căruia Báthory se angaja să-l așeze pe acesta în scaunul domnesc al Moldovei, în locul lui Constantin Movilă¹⁰. La revenirea din această misiune, el aducea principelui Gabriel Báthory un dar din partea sultanului Ahmed I¹¹.

Un document emis la Lugoj în 14 mai 1613, se referă la o sentință pronunțată într-un proces pornit de caransebeșeni pentru suma de 1000 de florini, pretinsă de către o anume Alia Farkas. Din conținutul lui aflăm că un anume Ștefan Somogy de Lugoj ținea locul "domnului ban Paul Keresztessy, consilier al Înălțimii Sale domnului principe al Transilvaniei, comite suprem al comitatului Severin și ban al Caransebeșului și Lugojului...". În document se mai face precizarea că în acel moment Paul Keresztessy era ținut cu treburi pe lângă "ilustra persoană a preamiloștivului nostru stăpân", adică pe lângă persoana principelui Transilvaniei¹².

De asemenea, în timpul domniei principelui Gabriel Bethlen (1613-1629), a îndeplinit mai multe misiuni diplomatice ca trimis extraordinar la Constantinopol în anii 1623, 1625, 1626 și 1627¹³. În 1626, Paul Keresztessy trecea prin București de unde scria lui Toma Boros la Constantinopol¹⁴. Tot el în 1629 a fost trimis în solie la Buda, la Murteza pașa de către Ecaterina de Brandenburg, principesa Transilvaniei, pentru a negocia pacea cu Austria, iar un an mai târziu, în aprilie 1630 a făcut un nou drum la Buda, la noul pașă Hasan¹⁵. În toamna anului 1630 el figura printre cei 12 consilieri al principatului fiind calificat "generosus dominus Paulus Keresztessy nobilis liber"¹⁶ în

9. Ioan Lupaș, O învoială între ardeleni și munteni, la 28 mai 1606, în "AIIINA", II, 1923, București, 1924, p. 371-373.

10. Andrei Veress, Documente privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești, vol.8 (1607-1613), București, 1935, p. 114, doc.nr. 93; p. 115, doc.nr. 94; p. 128-132, doc.nr. 101; Vezi și Ștefan Andreescu, Restitutio Daciae - Relațiile politice dintre Țara Românească, Moldova și Transilvania în răstimpul 1601-1659, vol.2, București, 1989, p. 94 și urm.

11. Constantin Șerban, Matei Basarab înainte de domnie, în "Revista Istorică", seria nouă, tom 1, nr.5, 1990, p. 492.

12. Costin Feneșan, op.cit., p. 135-141, doc.nr. 57.

13. Biro Vencel, Erdély követei a Portám, Cluj, 1921, p. 122; Ludovic Demény, Paul Cernovodeanu, Relațiile politice ale Angliei cu Moldova, Țara Românească și Transilvania în secolele XVI-XVIII, București, 1974, p. 91.

14. Andrei Veress, op.cit., vol.9 (1614-1636), București, 1937, p. 278-279, doc.nr. 222.

15. Cristina Feneșan, Din relațiile Transilvaniei cu Imperiul otoman în vremea domniei Ecaterinei de Brandenburg, 1629-1630, în "Alia Cluj", 23, 1960, p. 404 și 408.

16. Andrei Veress, op.cit., vol.9, p. 310, doc.nr. 245.

primăvara anului 1631, Paul Keresztessy a fost din nou trimis în solle la Constantinopol, pentru a anunța înalta Poartă dar și pe ambasadorul Angliei din capitala otomană, de alegerea lui Gheorghe Rákóczi I ca principe al Transilvaniei¹⁷. În anul 1633 el îndeplinea o nouă misiune la Constantinopol, în timpul căreia oferea ca împrumut suma de 1000 de galbeni pretendentului domnesc Ioan Neagu volevod, pentru acoperirea cheltuielilor sale personale¹⁸.

Tot Paul Keresztessy este una dintre persoanele care au contribuit mult la sprijinul acordat grupului de boieri din Țara Românească, care s-au refugiat în toamna anului 1630 în Transilvania, ca răspuns la politica internă a domnului Leon Tomșa, de lezare a drepturilor și intereselor boierimii autohtone. Între boierii pribegi se afla și Matei aga din Brâncoveni, viitorul domn al Țării Românești, Matei Basarab¹⁹.

În timpul șederii lor în Hațeg, boierii pribegi au luat legătura cu Paul Keresztessy. Știm dintr-un document din 1631, care este de fapt o învoială scrisă semnată și întărită cu pecețile a 13 din conducătorii pribegilor, că aceștia promiteau "jupânului Cristeș" (Paul Keresztessy), o răsplată de 2000 de galbeni pentru că acesta le făgăduise "să ne facă cale în țara noastră" (adică să le înlesnească trecerea); banii urmând să fie dați - spun boierii - după ce "va fi pre voia noastră să ne luăm țara și să scoatem grecii și dușmanii noștri care au spart casele noastre"²⁰. În urma informațiilor de care dispunem, putem susține că prin intermediul unor nobili români hațegani din Râu Bârbat, boierii munteni au intrat în relații cu acest personaj, care le-a facilitat în mare măsură contactul cu curtea principelui și persoană lui Gheorghe Rákóczi I. Legăturile pribegilor munteni cu Paul Keresztessy, nu s-au rezumat doar la o simplă afacere bănească oarecare, ci la stabilirea unor legături temeinice atât cu curtea principelui ardelean cât și cu înalta Poartă și cu unii demnitari ai acesteia, în cercurile cărora omul de încredere al atâtor principii era într-o anumită măsură familiar²¹.

Despre familia lui Paul Keresztessy, deținem unele informații documentare dintre care unele inedite. Totuși datorită unor neclarități aflate în informația surselor documentare de care dispunem, nu putem stabili încă cu destulă exactitate anumite chestiuni legate de cele două soții pe care se pare că le-a avut, precum și de copiii săi. Știm că prima soție a lui Paul Keresztessy se numea Nemea Dorothea. Cei doi soți au avut împreună patru copii, doi băieți și două fete: Francisc, Ioan, Suzana și Iudita. Prima dintre fete, Suzana, a fost căsătorită și ea de două ori, prima dată cu Iosika Gabor și apoi cu un anume Naláczi Istvan. Cea de-a doua fată, Iudita, era căsătorită cu nobilul român Matei Bârbat, fiul lui

17. Ludovic Demény, Paul Cernovodeanu, op.cit., p. 96.

18. Nicolae Iorga, Studii și documente cu privire la istoria Românilor, vol.4, București, 1902, p. 107, doc.nr. VI. Este vorba de o scrisoare al lui Ioan Neagu volevod, pretendent domnesc la scaunul Moldovei adresată lui Paul Keresztessy, prin care i se dădeau acestuia garanții în privința restituirii împrumutului contractual. Vezi Paul Cernovodeanu, Din nou despre pretendentul Neagu "vodă" fiul lui "Basarab voevod", 1632-1644, în "Rev.de Ist.", 6, 1986, p. 535.

19. Detalii asupra acestei acțiuni, vezi la Gheorghe Petrov, Despre pribegia lui Matei aga din Brâncoveni în Țara Hațegului 1630-1631), în "Sargetia", XX, 1986-1987, p. 223-232.

20. Nicolae Iorga, Studii și documente..., vol.4, p. 103, doc.nr.I; idem, Istoria românilor din Ardeal și Ungaria, vol.1, București, 1915, p. 235.

21. Gheorghe Petrov, op.cit., p. 229.

Miclăuș din Râu Bârbat (Țara Hațegului)²². El au avut împreună cinci copii, anume patru fete: Sara, Maria, Iudita și Caterina, precum și un bălat pe nume Balazs²³.

Nu știm nimic despre împrejurările dispariției lui Nemes Dorothea din viața lui Paul Keresztessy. Probabil că ea a murit înainte de 1638, an în care o anume Sofia Kendeffy apare în documente ca fiind cea de-a doua soție a lui Paul Keresztessy. Știm că aceasta avea bunuri zălogite la Bretea Streiului²⁴. În 1649 Sofia Kendeffy este menționată ca fiind deja văduva lui Paul Keresztessy. Tot acum, Sofia împreună cu Ioan Keresztessy sunt introduși în stăpânirea unor bunuri din Bretea Streiului, Măceu și Plopi. Acest Ioan Keresztessy este probabil cel de al doilea fiu, rezultat din prima căsătorie a lui Paul Keresztessy cu Nemes Dorothea²⁵. De aici rezultă că cel târziu în 1649, Paul Keresztessy nu se mai afla în viață. În anul următor, 1650, principele Gheorghe Rákóczi II, preia bunurile din Bretea, Măceu și Plopi ca urmare a morții fără moștenitori a lui Paul Keresztessy²⁶. Situația devine oarecum ciudată, deoarece știm că Paul Keresztessy a avut din prima căsătorie patru copii, dintre care toți erau prezumtivi moștenitori. Probabil că din cea de-a doua căsătorie nu au mai rezultat alți copii, dar nu credem că inexistența moștenitorilor specificată de document, să se refere numai la această ultimă situație. Este adevărat că despre cei patru copii din prima căsătorie, nu cunoaștem deocamdată date mai multe decât cele arătate, excepție făcând doar Ioan Keresztessy pe care îl mai avem menționat documentar la 1649, poate chiar anul morții tatălui său. Ne vine însă greu să credem că la 1650, nici unul dintre cei patru copii nu se mai afla în viață. Știm însă sigur că la 1658, Ioan Keresztessy nu mai trăiește. În acest an este pomenită doar văduva acestuia, Clara Măcișă fără moștenitori de parte bărbătească²⁷.

22. Bőjthe Ödön, Hünnyadmegye sztrigymelléki részének és nemes csaláadainak története, Budapest, 1891, p. 197-198; Despre familia nobililor români din Râu Bârbat, vezi Radu Popa, Cnezatul de Râu Bârbat, în vol. Stat, Societate, Națiune. Interpretări istorice, Cluj, 1982, p. 51-65.

23. Gheorghe Petrov, op.cit., p. 228; Vezi și Bőjthe Ödön, op.cit., p. 74. Unele informații sunt culese de autor din vechea arhivă a familiei Buda din Galați (comuna Pui, jud. Hunedoara), azi dispărută.

24. Arhivele Statului Cluj, arhiva familiei Kendeffy, nr. 139.

25. Ibidem, nr. 236.

26. Ibidem, nr. 129.

27. Ibidem, nr. 130; Date despre evoluția familiei nobiliare Măcișă din Banat, vezi la Ligia Boldea. Câteva considerații privitoare la familia nobilă de Măcișă. Secolele XIV-XVI, în "Sargetia", XX, 1986-1987, p. 171-177.

PAUL KERESZTESSY DE NAGYMEGYER - UN PERSONAGE D ELITE DE LA PRINCIPAUTE DE LA TRANSYLVANIE DU XVII-EME SIECLE**- Résumé -**

Le noble Paul Keresztessy de Nagymegyér s'est élevé dans l'hierarchie de la vie sociale et politique de la Transylvanie pendant l'année 1596. Il a été, successivement, au service des prince Sigismund Báthory, Moise Sekely, Gabriel Báthory et Gheorghe Rákóczi I. Il a eu successivement des fonctions comme familier de la cour, le messager du prince, le conseiller, le châtelain de Lipova, le comite supérieur de Severin, ban de Lugoj et Caransebeș.

La famille Keresztessy originaire probablement de Banat, est mentionné dans les documents, aussi dans la zone de Țara Hațegului au commencement du XVII-ème siècle, où dans une courte période fonde un grand domaine. La famille Keresztessy possédait aussi des propriétés foncières dans les autres partie de la Transylvanie et de Banat.

Paul Keresztessy est l'un de ceux qui ont aidé le group de boyards de la Valachie qui se sont établis en automne de l'année 1630 dans la Transylvanie à cause de la politique de Leon Tomșa. L'un de boyards émigre arriver après une courte période, prince de la Valachie avec le nom de Matei Basarab (1632-1654).